

1. HAFTA

TUR181

TÜRK DİLİ I

KBUZEM

Karabük Üniversitesi

Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi

Konu Başlıkları

1. Dil Nedir?
 1. Dilin tanımı, dilin özellikleri
 2. Dillerin Doğuşu
 3. Dil- Toplum- Kültür İlişkisi
 4. Dil- Düşünce İlişkisi

Temel Kavramlar

Bu bölümde; dilin tanımı, dilin özellikleri, dillerin doğuşu, dil-toplum-kültür ilişkisi, dil-düşünce ilişkisi konularına değinilecektir.

Dil Nedir?

Dilin Tanımı, Dilin Özellikleri

Dil, geniş anlamıyla bir bildirişim aracıdır. Bu tanımın veya sözün içine insanların anlaşma için kullandıkları hareket, eşya, seslerin hepsi girmektedir. Bu anlamda çiçekler (gül, karanfil), renkler (siyah: yas; beyaz: saflık, temizlik), düğümlenen ipler, el-kol hareketleri ve yüz işaretleri, hatta hayvanların içgüdüleriyle çıkardıkları sesler ve insan sesleri birer dildir.

Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan, kendine has kuralları olan ve bu kurallar çerçevesinde gelişme gösteren, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış gizli antlaşmalar sistemidir.

Dil, insanların duygu ve düşüncelerini açıklamaya yarayan, kişinin yaşadığı toplumda ilişki içerisinde olmasını sağlayan bir sistemdir, seslerin birlikteliğine dayanır, bu birlikteliklerin anlamlı olması gerekir.

Dilin tanımını bazı bilim adamlarımız şöyle yapmıştır:

Muharrem Ergin: “Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabîî bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülü içtimaî bir müessesesidir.”

Tahsin Banguoğlu: “Dil, insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir.”

Zeynep Korkmaz: “Dil, insanlar arasında karşılıklı haberleşme aracı olarak kullanılan; duygu, düşünce ve isteklerin ses, şekil ve anlam bakımından her toplumun kendi değer yargılarına göre şekillenmiş ortak kurallarının yardımı ile başkalarına aktarılmasını sağlayan, seslerden örülü çok yönlü ve gelişmiş bir sistemdir.”

Dil ile ilgili yapılan tanımlar dilin özelliklerine işaret etmektedir. Dilin özelliklerini şu maddelerle inceleyebiliriz:

Dil, canlı bir varlıktır.
Sosyal bir kurumdur.
Kendine özgü kanunları vardır.
Gizli antlaşmalar sistemidir.
Doğal bir anlaşma aracıdır.
Seslerden örülmüştür.

Dil, Canlı Bir Varlıktır

Dil, toplumla vardır, toplumla yaşar. Toplum yok olursa dil de kaybolur. Sümer, Akat, Hitit dillerinin yok olması, bu dilleri konuşan milletlerin yok olmasının sonucudur. Bu haliyle diller canlı varlık sayılır. Onların değişmez, durgun bir yapıları yoktur.

Sürekli konuşulan ve yazılan dil, akar bir suya benzer. Geçtiği yerlerden bünyesine bir şeyler katar. Diller de doğar, büyür, gelişir, zenginleşir, başka dil ve kültürlerle alış-veriş olur, hastalanır, ölür. Bir dilin kelimeleri de ölür. Türkçe olan yalavaç (peygamber), bediz (süs, resim), acun (dünya) kelimeleri hayatlarını tamamladıkları için ölmüştür; onun için bugün kullanılmazlar. Toplumdaki değişme ve yenileşmeye dil de uyar, bilim ve teknik ihtiyaçlara ayak uydurur.

Dil, Sosyal Bir Varlıktır

Dilin ortaya çıkışı, insanların toplu halde yaşama ihtiyacıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Tek yaşayan insanla dil doğmaz. Onun için dil bir kişinin eseri değildir. Somut ve soyut kavramlar üzerinde anlaşır onları karşılayacak göstergeler tespiti dahi dilin sosyal bir kurum olduğuna işaret eder. Dil kişilerle vardır, fakat toplumun malı olarak sosyal bir kurum haline gelmiş, kişinin denetiminden çıkmıştır. Dolayısıyla da kişinin üstündedir. Toplumun üyeleri arasında iletişim ve yakınlık kurarak sosyal işlevini yapar. Bu bakımdan dil, toplum için olmazsa olmazlardandır.

İnsan, hazır bulduğu bu sosyal kurumu konuşa konuşa öğrenir ve bu dili edinir, benimser. Uzun bir süre de öğrenmeye devam eder. Çünkü bir dile konuşma veya yazı eğitimiyle sahip olunur. Öğrenildikten sonra da dil bizi bırakmaz, bizi şekillendiren, kimliğimizi belirleyen bir güç haline gelir. Bu özelliğiyle dil aynı zamanda milli bir kurum niteliği olur.

Dilin Kendine Özgü Kanunları Vardır

Diğer canlı varlıklar gibi dilin de yaşaması için kendisine özel kanunları, kuralları vardır. Bunlara *dil kanunları* denir. Sesler ve ses düzenleri, kökler, ekler, gövdeler, eklerin bağlanma yeri, cümlelerin öğelerinin dizimi dil kanunlarından bazılarıdır. Dil, bu kanunlar çerçevesinde değişir, gelişir, yaşar. Dilin gelişmemesi için kullanılmaması gerekir. Kullanılmayan dil de ölü dil demektir. Dile kanunları dışında yapılacak etkiler de taraftar bulamaz. Dilde yapılmak istenen yönlendirmeler, düzenlemeler ancak dilin kendisine özel kanunları içerisinde yapılabilir. Dilin kurallarının dışına çıkılmaz. İhtiyaç belirttiği zaman yeni kelime, dilde var olan kökler ve yapım ekleriyle veya birleştirmeye türetilir. Bir dil yabancı dillerden aldığı kelimeleri de kendi ses yapısına uydurur. Arapçadan dilimize giren: şiir, şair, memur, ilm, aşık kelimeleri buna örnektir.

Dil, Gizli Antlaşmalar Sistemidir

İletişim ortak göstergelerle yapılır. Bir toplumdaki insanlar çevrelerindeki eşyaları, hareketleri adlandırmak için anlamak ve uzlaşmak zorundadırlar. Varlıkları ve onları belirten, niteleyen özellikleri için, eylemler için aynı ses birleşimi olan kelimelerle/göstergelerle karşılama konusunda sanki antlaşma, sözleşme yapmışlardır. Toplumun her ferdi kendisini bu toplumsal antlaşma içinde bulur, antlaşmayı kabul eder ve devam ettirir. Kişi antlaşmayı kabul etmeyerek bu göstergeleri değiştiremez. Eğer bu antlaşma sistemi olmasaydı, ortak göstergeler kabul edilmeseydi, kurallar konulmasaydı bir bölgedeki insanların anlaşmalarını sağlayacak ortak bir dil kurmaları imkansız olurdu.

Dünyanın değişik bölgelerinde bulunan topluluklar, kendi aralarında gizli antlaşma sistemi kurdukları için farklı diller doğmuştur.

Dillerin bu gizli antlaşma sistemi yalnız kelimelerle de sınırlı değildir. Cümle yapısında ve mantığında da farklılıklar görülür. Cümlelerin öğelerinin sıralanışı Türkçede, İngilizcede, Farsçada farklıdır. Sözün olumlu veya olumsuz bildirim şekli de farklıdır.

Gerek kelimelerde ve cümle yapısında gerekse dil mantığında görülen bu antlaşmanın ne zaman ve nasıl olduğu bilinmemektedir.

Dil, Doğal Bir Anlaşma Aracıdır

Dil, doğuşu bakımından ihtiyaca bağlıdır ve ihtiyaçların giderilmesi için icat edilmiştir. Dolayısıyla da doğaldır. Masa başında birkaç kişinin eseri olan yapay bir şey değildir. Dilin araçlığı ise bizim günlük işlerimizi kolaylaştırmak için kullandığımız araçlara benzerse de onlardan ayrılan tarafı vardır. İnsan kullandığı araçlar üzerinde gerekli

değişikliği yapabilir, geliştirebilir. İnsanlar doğal, yani ihtiyaçlarla kendiliğinden ortaya çıkan dilde de bir değişiklik yapamazlar. Ancak onu korumaya ve zenginleştirmeye çalışabilirler.

Muharrem Ergin, dilin bu özelliği için şöyle bir benzetme yapmıştır:

“O tabii bir vasıta. Vasıta vazifesi görür, fakat tabii bir varlığı vardır. Dil bu bakımdan canlı bir vasıtaya benzer. Mesela at da bir vasıta, otomobil de bir vasıta. Fakat insan otomobile istediği şekilde hükmedebilir, at karşısında ise ancak onun tabiatine uygun hareket etmek zorundadır. Otomobile istediği şekli verir, onun biçimini istediği şekle sokar, onu istediği gibi kullanır, isterse uçuşuma sevk edebilir. Fakat atın biçimini değiştiremez, onu istediği gibi kullanamaz, istediği yere sevk edemez. Başını kesseniz ata korktuğu yerde bir adım attıramazsınız. İşte dilin vasıtalığı böyle bir vasıtalıktır, atın vasıtalığı gibidir. Anlaşmayı sağlamak bakımından bir vasıta gibi iş görür, fakat tabii bir varlığa sahiptir.”

Seslerden Örölmüştür

Sesli dilin en küçük malzemesi sestir. Anlaşabilmek için seslerin birleşiminden meydana gelen hecelerle anlamlı veya görevli ses birlikleri dediğimiz kelimeleri oluştururuz. Ayakkabı, silgi, elma, anne; için, ki, ama gibi. Kelimeler tek başlarına yargı bildirmez. Bir düşünceyi, bir duyguyu, isteği bütün olarak anlatmak için kelimelerin dilin kurallarına göre dizilerek cümle haline gelmesi gerekir. O halde dilin en küçük birimi sestir.

Her dilde belirli sayıda bulunan anlamsız sesler, birleşerek anlamlı kelimeler oluştururlar. Bu kelimeleri kullanan yazar ve sanatçılar binlerce kitap yazarlar. Kitabın temelinde yüz binlerce kelime ve milyonlarca anlamsız sesler vardır. Bu bize, dilin seslerden örölmüş görkemli bir yapı olduğunu gösterir.

Dillerin Doğuşu

Dillerin doğuşu konusunda kesin bir yargı ortaya koymak mümkün değildir. Dil, insanların birbiriyle anlaşmalarında bir araç olduğu için, dillerin doğuşunu ilk insana kadar götürmek mümkündür.

Dil olgusu insanlık tarihi bakımından yeni değildir. Dilin nasıl ortaya çıktığı sorusu, eski devirlerden başlayarak insan zihnini işgal etmiştir. Dil nasıl meydana gelmiştir? İlk konuşmalar nasıl gerçekleşmiştir? Dilin kaynağı nedir? Acaba bütün diller tek bir dilden mi, yoksa farklı kaynaklardan mı türemiştir?

Konuyla ilgili çalışmaların başlangıcı milâttan önceki yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Tarihin karanlık dönemlerine ait ilk bilgiler, daha çok efsanelere dayanmaktadır. İnsan dilinin ortaya çıkışı, yazının öğrenilmesi ve dillerin çeşitliliği gibi konular, insanları daima meraklandırmış ve dilin kaynağı ile ilgili pek çok mitolojik yorumlar yapılmasına sebep olmuştur. Ancak şunu da hemen belirtmek gerekir ki yazının ve eldeki yazılı metinlerin çok yeni bir döneme ait olması, insanlık tarihinin çok yeni bir devresini aydınlayabilecek niteliktedir. Hâlbuki yapılan araştırmalar, ilk insanların bundan 1 milyon yıl kadar önce yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Dillerin kaynağı konusunda çeşitli görüşler vardır. Yeryüzündeki bütün dillerin bir tek dilden (monojenist teori) veya farklı kaynaklardan (polijenist teori) doğmuş olabileceğini ileri süren kuramlar bulunmaktadır. Tek kaynakçı kurama göre yeryüzündeki diller tek bir ana dilden, çok kaynakçı kurama göre ise farklı bölgelerde, farklı zamanlarda farklı dillerden doğmuş ve gelişmişlerdir. (Süer Eker, Çağdaş Türk Dili, s. 5) Son yıllarda yapılan karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarıyla, dillerin tek bir ana dilden doğduğunu gösteren veriler elde edildiği ileri sürülmüştür. Diller tek kaynaktan çıkmış, zamanla nüfus hareketleriyle dağılmış, değişmiş, farklı diller ortaya çıkmıştır. Diller, farklı gibi görünseler de aslında hepsinin bir ağacın dalları gibi farklı yönlere uzanmış oldukları anlaşılır. Ayrıca hepsinde kök, ek, gövde, çekim, cümle, şahıs zamiri, edat, sıfat gibi ortak öğeler vardır, denilmektedir. Dillerin, tek bir dilden değil çok dilden türediğini savunan polijenistlerin en eski savunucusu Romalı Diodoros (Ölümü MÖ. 286)'tur. Ona göre dünyanın çeşitli yerlerinde merkezler meydana geldi. Her merkezde dil doğdu. Bu dillerden de bugünkü diller türemiştir. Mesela, Toscana dilinin Etrüskçeden, Etrüskçenin Hz. Nuh'un konuştuğu Aramcadan; Kastilya dilinin de Yafes'in oğlu Tubal'ın dilinden türediği iddia edilmiştir.

Her iki grup da iddialarını inandırıcı belgelere dayandıramamışlardır. Yazılı eserlerin en eskisinin M.Ö. 3500'lü yıllara dayandığı dikkate alınırsa bu tarihten önceki insanların nece konuştukları bilinmemektedir. Bu bilinmediği için dillerin sağlıklı bir sınıflamasını yapmak mümkün olamamaktadır. Ayrıca daha incelenmemiş diller vardır ve bu bilinmeyen diller de olabilir.

İngiliz Adam Smith (1723-1790)'e göre insan önce yüz ve vücut hareketleri (jest ve mimikler) ile anlaşıyordu. Sonradan fikirler çoğalıp düşünceler, konular işaretlerle anlatılamaz olunca sesli dil keşfedildi. Daha sonra sesli dille ortaya çıkan dilin kelimelerin anlamları uzlaşmayla belirlendi.

Fransız filozofu Jean Jacques Rousseau (1712-1778)'ya göre ise ilk dil tabiatın sesini taklitle başladı. Boğumlanmış seslerle konuşmayı geliştirdiler.

Konuyu daha mantıklı bir süreçle açıklamaya çalışan bazı dilciler de iletişimde dört safha kabul etmişlerdir:

1. Eşyalarla Anlaşma:

İnsanın anlaşma aracı olarak çevresindeki veya yaptığı eşyaları göstererek veya üçüncü şahıslara isteğine göre bir eşya, mesela bıçak, ok, yay, boynuz, ayakkabı, düğümlü bir sicim parçası bırakarak anlaşmaya çalışmıştır. Bu döneme *eşya dili* denilir. Oldukça ağır, yavaş, ilkel bir anlaşma şeklidir.

2. Resimlerle Anlaşma:

İnsan, bir süre sonra eşyaların resmini çizerek anlaşmaya çalışmıştır. Bir geyik başı, buzağı, bir ayak, ok, odun parçası, kap resmi; av, ateş, acıkma gibi işleri, istekleri veya ihtiyaçları anlatmak için kullanılmıştır. Mağaralarda görülen resimlerinin bir kısmının sanat eseri meydana getirmekten çok anlaşmak için çizildiği söylenmektedir. Bu döneme *resim dili* denilir. Bir süre sonra bu resimler çizgileşerek harfleşmeye başlamıştır.

3. İşaretlerle Anlaşma:

İnsan daha sonra el, kol, yüz yani beden hareketlerini keşfetmiş ve bunlarla anlaşma yolunu seçmiştir. Öncekilere göre daha hızlı olan bu anlaşma şekline *işaret dili* denilmiştir. Dilsizlerin bu konuşmaları bu dil için örnek gösterilir. Bugün biz, sesli konuşmamıza rağmen jest ve mimikler yapmaktan da geri kalmıyoruz. Bizdeki bu jest ve mimiklerin ve bazı hareketlerin de bu dönemden kaldığı söyleniyor. Jest ve mimik, her toplumda vardır ve bunlar konuşmayı daha etkili hale getirir. Fakat jest ve mimiklerin anlamları her toplumda aynı değildir. Baş hafifçe sağa sola sallamak, Türklerde “Hayır” demek iken Bulgarlarda “Evet” anlamına gelir.

4. Seslerle Anlaşma:

İnsan bütün bu evrelerden geçtikten sonra biraz bilinçlenmiş ve çevresindeki sesleri taklit etmeye başlamış ve konuşma dilini bulmuştur. Bu dönem, dil olgusunun son dönemidir. Bu dönemin diline *ses dili* diyoruz. İnsanın eşyalarla başladığı varsayılan dil olgusu, sesle en olgun dönemine ulaşmıştır.

Sesli anlaşmanın da nasıl başladığı, önce hangi kelimelerin söylenmiş olabileceği konusunda da değişik görüşler vardır:

1. Yansıma Kuramı

Bu görüş, dilin doğuşunda yansımanın önemini dikkate alan görüştür. De Brosses (1709-1777) dilin birtakım sesleri taklitle başladığını, zamanla taklidi olmayan şeylerin de sözlü ifadesiyle oluştuğunu ileri sürmüştür. Örnek olarak da bazı dillerdeki ortak kelimeleri vermiştir: **pat, küt, çat, şırak, hot, çatır, çutur, tik, tak, vız, cırcır** gibi. Türkçedeki **miyavlamak, havlamak, böğürmek, kükremek, gıdıklamak, melemek** gibi kelimeler hayvan seslerinin taklidinden doğmuştur. **Üflemek, hohlamak, horlamak** gibi fiiller de insana ait seslerin yansımalarıdır. **Takır tukur, takırtı, çatırtı, şırıltı, çatur çutur** kelimelerin de kaynağı aynıdır. Her dilde yansıma kelimeler vardır. Ancak bunlar her dilde birkaç yüz kelimedenden fazla değildir. Dolayısıyla da bu örnekler bir dildeki bütün kelimelerin yansımadan doğduğunu ispat etmeye yetmez.

2. Ünlem Kuramı

Bu varsayımda dikkate alınan temel öge ünlemlerdir. İnsan çeşitli olaylar karşısında duygulanmış ve bu duygulanmanın etkisiyle şaşkınlığı, hayranlığı, sevinmeyi ve üzülmeyi ifade etmek için çıkardıkları sesler zamanla kelimeye dönüşmüştür: **of, uf, ah, vah, hay, hey** gibi. **Oflamak, inlemek** gibi fiillerin kaynağı da ünlemdir. Bir dilde bu tür kelimeler çok azdır.

3. İş Kuramı

İş yapmayı temel alan görüştür. İnsanı düşünmeye ve konuşmaya yönelten etkenin ortak çalışma olduğunu ifade eder. İnsanlar bir araya gelip birlikte iş yapmayı düşündüklerinde birbirlerini gayrete getirmek ve işlerini kolaylaştırmak için bazı sözler söylemişlerdir: **hay, hop** gibi.

4. Müzik Kuramı

Bu kuram sesi dikkate alır. Dil, duygulanmalarla ilişkili olarak çıkarılan romantik seslerin şarkıya dönüşüp gelişmesiyle doğmuştur. İlkel insanlar işlerini görürken ritmik birtakım sesler çıkarıyorlardı. Rüzgarın, akarsuların, kuşların ve arıların seslerindeki müziğin insanın duygularını etkilediğini savunmuştur. Köpeklerin ısıklıkla, atların borazan sesiyle harekete geçmeleri müziğin etkisine örnek gösterilir. Sonradan bu sesler kelimelere dönüşmüştür.

5. Psikolojik Kuram:

Sesli dilin doğmasını psikolojik şartlarla açıklamaya çalışan görüştür. Epikür (MÖ. 342-271)'e göre konuşma, insanda görme, işitme, tatma gibi istek dışı işleyen bir yetenektir. İnsan gördüğü şeylere ad bulma yeteneğine sahiptir. İnsan heyecanlanınca organları da

bir yolla değişir ve insan bazı duyumlara sahip olur. Bu duyumlar insanın yaşadığı topluma göre farklılık göstererek kelimeler ortaya çıkar.

6. İhtiyaç Kuramı:

İnsanın yaşaması için gerekli olan nesneleri dikkate alan kuramdır. Bu kurama göre insan, yaşamak için ihtiyaç duyduğu *su, ekme, hava, güneş, ışık, toprak, ot* gibi nesnelere ad bularak dil doğmuştur. Romalı şair Lucretius Carus (MÖ. 98-55), eşyanın isimlerini doğuran şeyin ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. İtalyan şair Horatius (MÖ. 65-27) da sesli dili yine ihtiyaçlarla açıklamıştır.

7. Teolojik/Dinsel/ Metafizik Kuram:

Bu, dinlerin dillerin yaratılışıyla ilgili verdikleri bilgilerdir. Kutsal kitaplardan Tevrat, İncil ve Kuran-ı Kerim’de bu konuda bazı bilgiler vardır. Bu üç kutsal kitaba göre dil, Hz. Adem’in şahsında insanlara doğuştan verilmiş ilahi bir lütuftur. Yine kutsal kitaplara göre dil, Tanrı’nın emriyle ve Hz. Adem’le ortaya konulmuştur.

8. Güneş Dil Teorisi

Güneş Dil Teorisi, Türk dilinin eskiliği ve başka dillere kaynaklık ettiği görüşünden doğmuştur. Viyanalı dilci F. Kvergic’in Atatürk’e göndermiş olduğu basılmamış bir inceleme, bu teoriye kaynaklık etmiştir. Bu incelemede, Kvergic, Moğol, Mançu-Tunguz dilleri ile Fin, Macar, Japon, Hitit dilleri arasında yakınlık olduğunu ortaya koymayı amaçlayan deliller üzerinde durmuştur. Atatürk, bu teorideki esas fikri geliştirmiştir ve Güneş Dil Teorisi oluşmuştur. Atatürk tarafından hazırlanan *Etimoloji Morfoloji ve Fonetik bakımından Türk Dili: Notlar* başlıklı kitapçıkta bu teorinin okunduğu ve ondan yararlandığı ifade edilmiştir. Atatürk, Kvergic’in görüşleri ile, Türk dilinin kaynaklarına doğru inme ihtiyacı ile ilgilenmiş ve bu ihtiyaç, ifadesini Güneş Dil Teorisi’nde bulmuştur. (Zeynep Korkmaz, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, s. 779.)

Atatürk’ün 1932’de dil devrimini başlattığı zaman, bu devrime yön veren uzmanlar, Türkçenin hiçbir yabancı kelimeye ihtiyacı olmadığı görüşündedirler. Bu görüş çerçevesinde 1932-1936 yılları arasında derleme ve tarama faaliyetleri yapmışlar; ancak eldeki malzeme az olmuştur. Hiçbir yabancı kelime kullanılmadan anlaşmayı sağlamanın zor olduğu anlaşılmıştır. Dilde bulunan yabancı kelimelerin atılmasındaki zorluk görülmüştür. Bu dönemde Güneş Dil Teorisi devreye girmiştir. Şöyle söylenebilir:

Güneş Dil Teorisi’nin benimsendiği devir, aşırı özleştirmeyi reddeden yaşayan Türkçeye dönüşü sağlayan bir devirdir. Bu dönemin parolası, Atatürk’ün şu sözünde saklıdır:

“Türkçede kalacak kelimelerin aslında Türkçe olduğu izah edilmeli.” İşte, Atatürk’ün sağlığında yapılan dil çalışmalarının 3. evresini oluşturan Güneş Dil Teorisi’nin yeryüzünde bulunan bütün dillerde bulunan kelimelerin Türkçe asıllı olduğunu iddia etmesinin sebebi budur.

Güneş Dil Teorisi üzerinde çok fazla tartışmalar olmuştur. Sümerce, Hititçe, Arapça, Farsça, Latince ve Fransızca gibi eski ve yeni dillere ait sözcüklerin Türkçe asıllı olduğunun iddia edilmesi bazı tepkiler uyandırmıştır. Bu yüzden teorinin manevi değeri ve itibarı sarsılmıştır.

Dilin kökeni konusunda daha başka görüşler de bulunmaktadır. Ancak bunların hiçbiri tek başına dilin doğuşu sorununu tam olarak aydınlatamamıştır. Bütün bu görüşler, merak konusu olan dilin nasıl doğduğuna cevap bulmaya çalışmıştır. Bu görüşlerden birinin değil belki hepsinin ve başkalarının sesli dilin doğmasında etkili olduğu söylenebilir. Dilin doğuşuna ait varsayımlar tek tek ele alınmak yerine, bütün bu kuramlar antropoloji, psikoloji ve dil biliminin verilerine göre bir arada değerlendirilirse, daha bilimsel ve konuyu aydınlatıcı yargılara ulaşılabilir. Çünkü dilin söz varlığını oluşturan materyal içerisinde, ileri sürülen varsayımların hepsi ile ilgili oluşumlara rastlamak mümkündür. Meselâ dilde ses taklidi öğelerin sayısı hiç de az değildir. Aynı biçimde söz varlığının bir kısmını da ünlemlerin oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca, insanların topluca iş görürken, birtakım ritmik sesler çıkardıkları da bir gerçektir. Yani bu kuramlardan her biri, bir parça da olsa gerçek payı taşımaktadır.

Yine de görüşlerin yazılı bir belge koyamamaktan doğan zayıflıkları yüzünden yine çok şey karanlıkta kalmıştır. Onun için Paris Dil Kurumu (La Société de Linguistique) 1866 yılından sonra dillerin nasıl doğduğu konusuyla artık ilgilenmeyeceğini ve bu kuramları, ispatlayacak bir yazılı belge sunulamamasından dolayı da dikkate almayacağını bildirmiştir.

Dil- Toplum- Kültür İlişkisi

Arapça kökenli olan *millet* sözcüğünün anlamı, “Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülke, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus”tur. Ortak bir dil etrafında kümelenerek aynı tarihi, duyguları, kültürü, ekonomik çıkarları paylaşan ve birlikte yaşama inancına sahip toplumsal yapıya *millet* adı verilmektedir. Bu nedenle, insanlar bir dil etrafında oluşturulan yapılarla çeşitli kümeler halinde birbirlerinden ayrılmıştır.

Aslı Fransızca *culture* olan, kültür sözcüğünün sözlük anlamı, “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin

ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin”dir (Gramer Terimleri Sözlüğü). Aralarında hiçbir yakınlık bulunmayan sıradan bir kalabalığı millet haline dönüştüren yapıya ise *kültür* adı verilmektedir. Dolayısıyla, bir milleti oluşturan insanların tarihleri boyunca ürettikleri her türlü maddi ve manevi unsurlardan oluşan yapı, o milletin kültürünü oluşturur.

Milletin kültürünü oluşturan temel değerler dil, edebiyat, tarih, güzel sanatlar (resim, müzik, mimari vb.) örf ve adetler, hukuk sistemi, halk bilgisi (folklor), ahlak anlayışı, dünya görüşü, gelenek ve görenekler ve dindir. İşte bu yapıyı oluşturan “kültür öğeleri” bir milleti diğer bir millettten ayıran temel değerlerdir. Dolayısıyla bu değerler milletlerden milletlere değişmektedir.

Toplumlar veya milletler, aynı dili konuşan insanların oluşturduğu sosyal gruplardır. Bir dil etrafında kümelenen insanlar, benzer sosyal yapılara, kültür özelliklerine sahiptir. Bu nedenle, dilin toplum ve kültür ile ayrılmaz bir ilişkisi vardır. Bu ilişkiden hareketle, toplum (veya millet) bir “konuşma (dil) cemaati” şeklinde tanımlanmıştır.

Dilin toplumsal açıdan şu özellikleri bulunmaktadır:

1. Dil oluşum ve gelişim açısından toplumun eseridir.

Bir toplumu oluşturan insanlar, aynı nesneleri aynı seslerle işaretleyerek (kodlama), bunlara aynı anlamı vererek ve böylece de ortaya çıkan kelimelerle iletişim kurarak dil sistemini oluşturmuşlardır.

2. Dil, toplumdan topluma değişiklik gösterir.

İnsanın bu dünyadaki varlığı kadar eski olan dil, üretilmiş yapılmış bir eser değil, onu kullanan insanlarla birlikte sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olan bir zihinsel etkinlik olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, aynı ses ve anlamlardan oluşan kelimelerle, ortak kurallarla iletişim kuran insanlar bir toplumu oluşturduğuna göre, farklı ses ve anlamlardan oluşan yapılarla veya kurallarla iletişim kuran insanlar farklı bir topluluğu oluşturuyor, demektir. Bu da dilin toplumdan topluma değiştiğini gösterir.

3. Dil, sosyal yapının ve kültürün aynasıdır.

Bir toplumun sosyal yapısı, o toplumun sosyal ilişkileri, grupları, kurumları tarafından oluşturulmaktadır. Toplumun sosyal ilişkiler ağı dediğimiz sosyal statüler, roller ve değer yargılarından oluşan bu yapısı, o toplumun kullandığı dile yansımaktadır. Dünyaya geldiği andan itibaren insan çevresindeki bütün varlıkları ana diliyle öğrendiği için içinde bulunduğu sosyal yapıyı da ana dilindeki kelimelerle edinir. Bu nedenle, dilde kullanılan kelimeler, deyimler, atasözleri, kargışlar (beddualar), alkışlar (dualar), maniler, türküler vb. sözlü yaratmalar o toplumun sosyal yapısı, akrabalık ilişkileri, değer yargıları vb. konularda en önemli göstergelerdir.

Bir dildeki kelimeler aynı zamanda o dili kullanan toplumun bilgi dağarcığını, kültürel üretimlerini, hassasiyetlerini, değer yargılarını, kısacası milli kimliğini göstermektedir. Kültür, genel olarak dille ortaya çıkarılan bir değerler sistemi olması nedeniyle, bir toplumun kültürünün her ayrıntısı dilde görülebilir.

Bir dilin söz varlığı, o dili kullanan toplumun çevresindeki dünyayla ilgili bilgilerinden oluşur. Bu nedenle, Türk kültürünün bütün ayrıntıları Türkçeden, Türkçeyle üretilmiş bütün ürünlerden çıkarılabilir. Atasözleri, deyimler, bilmeceler, türküler vb. sözlü yaratmalar Türk kültürünün kaynağı konumundadır.

4. Dil, toplumun dünya görüşünü (algısını) yansıtır.

Bugün dünyada 7106 dilin konuşulduğu söylenmektedir ve elbette bu dillerin her biri bu dünya içinde yaşayan toplumlar tarafından kullanılmaktadır. Burada şu sorular akla gelmektedir: O halde, niçin dildeki kelime sayısı veya kavram adları eşit değil? Her toplum dünyayı (varlıklar, hareketler, renkler, kavram adları vb.) aynı şekilde mi algılar veya görür?

Bu soruların cevabı dil-kültür ilişkisiyle açıklanabilmektedir. Toplumun sosyal yapısını ele veren dil, bu özelliğiyle o toplumun dünyaya nasıl baktığını, çevresindeki nesne ve hareketleri nasıl gördüğünü, algıladığını, duygularını nasıl kavradığını göstermesi açısından da çok büyük bir öneme sahiptir. Buna “dil içi dünya görüşü” adı verilmektedir.

Diller, toplumların yaşadığı coğrafyaya, bitki örtüsüne, duygu ve düşünce dünyasına, dünyayı algılayış biçimine göre şekillenmektedir. Örneğin Arapçada deve, Türkçede at ile ilgili sözlerin fazlalığı bu dilleri konuşan insanların içinde yaşadıkları dünyayı farklı algıladıklarını göstermektedir.

5. Dil, kültürün yaratıcısıdır.

Toplum bir dil ve o dilin şekillendirdiği kültür etrafında oluşur. Dolayısıyla toplum aslında bir dil ve kültür birliğidir. Bir toplumun maddi ve manevi tüm üretimlerini ifade eden kültürün çok büyük bir bölümü dilin şekillendirdiği unsurlardan oluşmuştur. Özellikle kültürün en önemli öğelerinden biri olan edebiyatın tüm eserleri dille ortaya çıkmış ve böylece de o dili kullanan toplumun kültür hayatına şekil vermiştir.

6. Dil, kültür taşıyıcısıdır.

Dilin en önemli özelliklerinden biri “aktarım sistemi” oluşudur. Bir işaretleme (kodlama) sistemi olan dil, bu özelliği sayesinde sahip olunan tüm bilgileri geçmişten günümüze, bir yerden başka bir yere aktarılabilmesini sağlamaktadır. Bir dili oluşturan unsurlar o dilin, kültürel yapısının kodları ise o halde bu aktarma özelliği sayesinde insanlar sahip oldukları tüm kültür unsurlarını nesilden nesile, mekândan mekâna taşıyabilmektedir.

Böylece dil sayesinde insan, diğer canlılardan farklı olarak işaretleme yaparak öğrenebilmekte ve öğrendiklerini aktarabilmektedir. Bu, insanın öğrendiği tüm bilgileri unutmama özelliğini kazanmasını sağlamaktadır.

Binlerce yıllık Türk tarihinde Türk milletinin gerek sözlü gerekse yazılı bütün yaratmalarının günümüze kadar ulaşabilmesini sağlayan dilin bu aktarım özelliğidir. Destanlar, efsaneler, ninniler, masallar, türküler, yazılı eserler vb. daha nice kültür malzemesi dil sayesinde Türk milletinin hafızasında kalmış, yazılı ve sözlü bir şekilde günümüze ulaşmış ve milli benliğimizin oluşumunda çok önemli bir rol almıştır.

Türk kültüründeki yazılı ve sözlü yaratmaların günümüze ulaşabilmesi sayesinde Türk kültürü incelenebilmekte, Türklük bilimi çalışmaları yürütülebilmektedir. Türk milletinin dilinde yaşamaya devam eden ve araştırmacılar tarafından mani, ninni, masal vb. sözlü yaratmalar veya 19. yüzyılda bulunan Orhun Yazıtları, 20. yüzyılda bulunan Divânü Lügati't-Türk sayesinde yüzlerce yıl öncesinde Türklerin nasıl bir hayata sahip oldukları öğrenilebilmiş ve bu sayede de Türklük bilimi günümüzde çok büyük mesafeler kaydetmiştir.

Türk milleti zengin bir kültüre sahiptir; dil, bu zenginliğin nesilden nesile aktarılmasında asli unsurdur. Dil, kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. Bir milletin dili o milletin gelişmişliğini ya da gelişmemişliğini de gösterir. Dili gelişmemiş bir milletin, kültürü de gelişmemiş demektir.

Dil, bir milletin düşünüş tarzı hakkında fikir verir, o dili kullanan bireylerin nasıl düşündüğü, nasıl bir mantığa sahip oldukları hakkında ipuçları verir. Kültür, milletin bireyleri arasında sosyal akrabalık bağını oluşturan (başta dil olmak üzere tarih, din, örf ve adetler, hukuk sistemi, müzik, güzel sanatlar, ekonomi, ahlak anlayışı ve dünya görüşü vs) maddi ve manevi değerlerin tümüdür ve bu değerler kültürün başlıca unsurlarını oluşturur. Bunlar o milletin bireylerini birbirine bağlarken, diğer milletlerden ayırır; içeride birleştirici, dışarıya karşı ayırıcı rol üstlenir.

Bu açıklamalardan sonra kültürün özellikleri şöyle özetlenebilir:

Kültür:

1. Millidir
2. Tarihidir.
3. Özgündür.
4. Milletin ortak malıdır.
5. Canlı ve tabii bir varlıktır.
6. Ahenkli bir bütündür.
7. Özünün değiştirilmesi mümkün değildir.

Dilin bütünleştirici bir yanı vardır, aynı dili konuşan fertler arasında bir ortaklık vardır. Mustafa Kemal ATATÜRK'ün, **“Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür.”** özdeyişi kültürün önemine işaret etmektedir. İlk yazılı kaynaklardan Türk Edebiyatı'nın klasiklerine kadar bütün eserler Türk kültürüne kaynaklık eder. Dil, millî kültürün taşıyıcısıdır. Dil vasıtasıyla aynı toplumda yaşayan bireyler geçmişleri hakkında bilgi edinir.

Sonuç olarak şunlar söylenebilir ki bir toplumun sözlü ve yazılı bütün kültür değerleri, dile aktarılır. Bu sebeple, dil, bir toplumun geçmişinin bir yansımasıdır. Bir milletin başından geçen gelişmeler, dillerine yansır. Bir millet, tarihî ve sosyolojik açıdan, neler yaşamışsa bunlar o milletin dilinde yaşamaktadır. Bir araştırmacı bir topluluğun hayatını incelemek istiyorsa, o araştırmacının çıkış noktalarından biri araştırdığı topluluğun dilidir. Örneğin, denize kıyısı olan ülkelerin dilinde balıkçılıkla ilgili kelimelerin fazla oluşu şaşırtıcı değildir.

Dilin kültür taşıcılığı işlevi olduğu için, bir milletin sahip olduğu tarihi, coğrafyası, dini, sanatı, edebiyatı, felsefesi, teknolojisi dil aracılığıyla bir başka topluma aktarılır.

Bir millete ait gelenek, görenek, sahip olduğu din, ahlak, o milletin diline yansımaktadır. Örneğin bizde “gelin çıkarmak” tabiri vardır. Gelinin düğün sabahı, baba evinden çıkarılması anlamına gelmektedir ve bu geleneğin bir yansımasıdır, aynı gelenekten gelen insanların anlayabileceği bir kullanımdır.

Mustafa Kemal ATATÜRK, Türkiye Cumhuriyeti devletini kurduktan sonra, yaptığı çalışmalarda dile ayrı bir önem vermiştir. 12 Temmuz 1932 yılında daha sonra adının Türk Dil Kurumu olarak değişeceği Türk Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasını sağlamıştır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin amacı, "Türk dilinin öz güzelliğini ve varlığını ortaya çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yükseklığe erdirmek" olarak belirlenmiştir. Yine Atatürk, adını kendilerinin verdiği Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini 1935 yılında TBMM'de kabul edilen yasa ile kurmuş ve bu Fakülte 9 Ocak 1936'da eğitim-öğretime açılmıştır.

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün şu sözü dilin millet hayatındaki yerine işaret etmesi bakımından önemlidir:

“Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği sonu gelmez kötü durumlar içinde ahlakının, geleneklerinin, hatıralarının, çıkarlarının, kısacası kendini millî yapan dili sayesinde korunduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletin kalbidir, zihnidir.”

Yine Yahya Kemal Beyatlı'nın *“Bizi ezelden ebede kadar, bir millet halinde koruyan, birbirimize bağlayan bu Türkçedir.”* sözü ve Peyami Safa'nın *“Dilini kaybeden bir millet her*

şeyini kaybetmiş demektir.” sözü dilin bir millet için önemini en güzel şekilde ortaya koymuştur.

Bir milletin dili bozulursa kültüründe sıkıntılar ortaya çıkar. Düşünce, sanat ve edebiyat alanlarında çöküntü başlar. Dil asıl işlevi olan insanlar arasında anlaşma aracı olma özelliğini yerine getiremez. Kitleler birbirlerini anlayamaz hâle gelir ve yavaş yavaş kopmalar başlar. Bir milleti içten yıkma yönteminde işe önce dilden başlanır. Yeni neslin kültürel değerleri öğrenmemesi ve bireylerin, kuşakların birbiriyle sağlıklı iletişim kurmalarını engellemek bir milletin sonunu hazırlar. Bu sebeple dilimize sahip çıkmalı ve yabancılaşmanın etkilerinden korumak için elimizden geleni yapmalıyız.

Dil-Düşünce İlişkisi

Toplumsal (ve kültürel) bir varlık olan insanın diğer canlılardan en belirgin ve en önemli farkı konuşmak (dili kullanmak) ve düşünmektir. Hatta birçok düşünür, insanı düşünme özelliğiyle tanımlamaktadır. Bu nedenle düşünürler, insanın varlık nedeni olarak düşünmeyi öne sürmüşlerdir. Descartes’in “Düşünüyorum, öyleyse varım.” cümlesi bu durumu ifade etmektedir. Dolayısıyla, insan, dili kullanabilen ve bu sayede düşünebilen, toplumsal (ve kültürel) bir yapı içerisinde var olabilen bir varlıktır. Yani toplumdan, kültürden, dilden (dolayısıyla düşünmeden) bağımsız, ayrı, sadece biyolojik olarak bir insan varlığından söz etmek mümkün değildir.

Dil ile düşünme arasındaki ilişki yüzyıllardır tartışma konusudur. Bu tartışmalar temelde, dil olmadan düşüncenin var olup olmayacağı konusundadır. Ancak konu üzerinde düşünüldüğünde tartışmaya iki açıdan bakılmalıdır.

1. Dil olmadan düşünce var olabilir mi?

Yüzlerce yıldır düşünürler tarafından çeşitli kanıtlarla tartışılan bu konuda, günümüz bilim insanlarının görüşleri, düşüncenin dille birlikte var olabildiği, dil olmadan düşünülemeyeceği yönündedir. Örneğin, *ağaç* sözcüğü olmasaydı, yani ağaç nesnesi işaretlenmemiş olsaydı, insan ağaç bilgisine sahip olamazdı ya da başka bir deyişle, *ağaç* sözcüğünün dildeki varlığı, o dili konuşan insanların o nesneyi bildiğini gösterir. O halde bir insanın ağacı düşünebilmesi için o nesneye dair görüntü ve sözcüğün zihinde var olması gerekir. Aynı durum tüm kelimeler için geçerlidir.

Bilgisine sahip olmadığımız, hakkında hiçbir şey bilmediğimiz bir şey nasıl düşünülebilir? Dilde *aşk* sözcüğü olmasaydı, insanın aşık olması ya da aşık olduğunun farkına varması mümkün olur muydu?

Bunlar gibi daha birçok soru, duygu ve düşünce dünyamızın ancak dille var olabildiğini göstermektedir. Hatta toplumsal (ve kültürel) bir hayat içerisinde bulun(a)mayan kişilerin, yani ana dillerini edinemeyen veya kullanamayan kişilerin düşünemeyeceğine dair ilginç örnekler de bulunmaktadır: Aveyronlu Victor bu örneklerden biridir. 1799 yılında Fransa'nın Aveyron adı verilen ormanında çiftçiler tarafından ölmek üzere olan 10-11 yaşlarında bir çocuk bulunur. Daha sonra Victor adı verilecek olan bu çocuk konuşmıyor, hayvan gibi tuhaf sesler çıkarıyor, insanlardan korkuyor, elleri ve ayakları birlikte kullanarak yürümektedir. Çocuk Itard adlı özel eğitim uzmanına götürülür ve eğitilerek topluma kazandırılmaya çalışılır. Ancak eğitime hiçbir cevap vermeyen Victor'a sadece birkaç sözcüğün dışında bir şey öğretilemez. Sözel dili kullanmayı öğrenemeyen ve toplumsal bir kimlik kazanamayan bu çocuk bakım evinde 40 yaşına kadar yaşar ve 1828'de ölür. Diğer örnek ise Rusya'daki "kuş çocuk"tur. Volgograd'ın Kirovsky köyünde bir eve baskın yapan sosyal hizmetler görevlileri, evde kuş kafesleri, yemleri ve pislikleri içinde bir çocuk bulurlar. 31 yaşındaki annesinin, çocuğunu bir kuş gibi büyötmeye çalıştığı anlaşılır. Tek arkadaşı kuşlar olan çocuk, sadece kuş gibi cıvılayarak iletişim kurmaya çalıştığı görülür.

Benzer bütün örneklerde toplumsal ve kültürel bir ortamda yaşamayan çocukların insan dilini, yani ana dillerini öğrenemedikleri ve bu nedenle de düşünce sistemlerinin gelişemedikleri görülüyor. Toplumsal bir kimlik kazanamayan bu çocukların hikayeleri, dil ve düşüncenin ayrılmaz birer bütün olduğunu göstermektedir.

2. Düşünce, Dil Olmadan Aktarılabilir Mi?

Dil ve düşünce ilişkisiyle ilgili tartışılan diğer bir konu da duygu ve düşüncelerin ve özellikle de soyut kavramların aktarımıdır. İnsan gündelik hayatında duygu ve düşüncelerini doğal dilin (sözlü veya yazılı) dışında ses, şekil, renk, beden dili vb. birçok iletişim kanalını kullanarak diğer insanlara aktarabilmektedir.

Bu konuda dilin en güçlü rakibi sanattır. Çünkü, sanatçılar sözlü dili kullanmadan çamurla, taşla (heykelle), notayla (müzikle) duygu ve düşüncelerini ifade edebilmektedir. Aslında insan duygu ve düşüncelerini çok farklı şekillerde kodlayabilmektedir. Bu kodlamaların en gelişmiş dil (sesle kodlama) olmakla birlikte, sanat da duygu ve düşüncelerin notayla, şekille, çizgiyle yapılan kodlama biçimidir. O halde sanat da bir dildir. Ancak unutulmaması gereken en önemli nokta şudur: Dil (doğal dil), karşılıklı bir iletişim aracıdır ve söz (ileti) dinleyende veya görende (iletişimde alıcı) anlam kazanmaktadır. Buna göre, dildeki bütün kavramların ve özellikle de soyut kavramların dil dışında farklı bir kodlamayla (sanat) anlatılabilmesi mümkün değildir.

Düşünmek, çevremizdeki nesne veya hareketleri ya da kavramları kodladığımız dille yani ana dilimizle gerçekleşen bir süreç olduğu için, insanlar ana dillerinde düşünüyor

demektir. Her dil, onu kullanan toplumun duygu ve düşünce yapısına, dünyayı algılayış biçimine göre şekillenmektedir. Bu nedenle insanlar ana dillerinde düşünürler. İnsanların uzun süre bir yabancı dili konuşmalarının ardından tekrar ana dillerini konuşmaya başladıklarında zorlanmaları dilin düşünceyle olan ilişkisini çok açık bir şekilde göstermektedir.

Kısaca şöyle söyleyebiliriz: dil ve düşünce arasında sıkı bir bağ vardır. Dil düşüncenin ifade edilmesinde önemli bir role sahiptir. Süer Eker, dil-düşünce bağlantısı için şunları söylemiştir:

“Aristoteles Politika adlı yapıtında, insanı logos’u olan canlı bir varlık; logos’u ise; söz, dil, düşünce ve akıl olarak tanımlamaktadır. Sözcüğü en küçük anlamlı söz birimi olarak ilk tanımlayan yine aynı bilim adamıdır. Bu kavramlar içinde, dil ve düşünce birbiriyle kaynaşmıştır. Düşünme; çıkarımlar yapma, kavramlar ve önermeler arasında bağlantılar kurmadır. Bu yönüyle dil, en azından düşüncenin çok önemli bir aracıdır. Kimi düşünürlere göre dil, yalnızca düşünmenin aracı değil, tersine düşünceyi yaratan bir etkinliktir. İnsan, varlığını ancak düşüncesi sayesinde anlar, bilir. Descartes’ in (1596-1650): “*Düşünüyorum öyleyse varım.*” sözünün ifade ettiği gerçek de budur.”

İnsan hissettiklerini, düşüncelerini dil vasıtasıyla dışa vurur. Dil, kişinin kendini ifade etmesinde rol oynar. Kişi, ne kadar dile hakimse , duygu ve düşüncelerini o kadar iyi dışa vurur. Dil ve düşünce arasında iç içe bir bağ söz konusudur. Dil düşünceyi, düşünce de dili besler.

İnsanlar, kendilerini daha iyi ifade etmek için hep arayış içinde olmuşlardır. Sahip oldukları fikirleri, duygularını kullandıkları dil aracılığıyla ifade ederler. Bu yüzden, gelişmiş bir dile sahip birey, kendini ifade etmekte daha az zorlanır.

Kaynakça

- Rekin Ertem- İsa Kocakaplan, Üniversitelerde Türk Dili ve Kompozisyon, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011.
- Mehmet Dursun Erdem, Mustafa Karataş, Erkan Hirik, Yeni Türk Dili, Maarif Mektepleri Yayınları, Ankara, 2005.
- Doğan Aksan, Türkçenin Gücü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008.
- Editör Ceyhun Vedat Uygur, Yaşar Öztürk, Şerif Kutludağ, Şenel Çalışkan, Aliye Tokmakoğlu, Üniversiteler İçin Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Süer Eker, Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yayınları, Ankara, 2003.
- Zeynep Korkmaz, Ahmet B. Ercilasun, Tuncer Gülensoy, İsmail Parlatır, Hamza Zülfikar, Necat Birinci, Türk Dili ve Kompozisyon, Ekin Kitabevi, Ankara, 2005.
- Kemal Ateş, Türk Dili, Ankara, 1999.